

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Τμήμα Μουσικών Σπουδών

ΛΟΓΙΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Βυζαντινή μουσική: Ιστορική επισκόπηση

Διδάσκων: Κυριάκος Καλαϊτζίδης

Διευκρινήσεις επί του όρου:

Κοσμική μουσική – Εκκλησιαστική μουσική

Άλλοι όροι: Ψαλτική τέχνη, Μουσική τέχνη, Μουσική επιστήμη, Παπαδική τέχνη.

A. Η προ-σημειογραφική περίοδος: 1ος αιώνας - μέσα του 10ου αιώνα

B. Σημειογραφική περίοδος: Από τα μέσα του 10^{ου} αι. μέχρι σήμερα

Η προ-σημειογραφική περίοδος: 1ος αιώνας - μέσα του 10ου αιώνα

- Οι τρεις πρώτοι αιώνες μέχρι το Διάταγμα των Μεδιολάνων (33 – 313 μ.Χ.)
- Τροπάρια
- Οριστικοποίηση του τύπου της Θείας Λειτουργίας από Μ. Βασίλειο και Ιωάννη Χρυσόστομο
- Κοντάκια (6^{ος} – 8^{ος} αι.), Ρωμανός ο μελωδός.
Το πιο γνωστό Κοντάκιο σήμερα ο *Ακάθιστος Ύμνος*.
- Κανόνες (7^{ος} – 11^{ος} αι.), Ιωάννης ο Δαμασκηνός, Ανδρέας Κρήτης, Ιωάννης Μαυρόποδας.
- Στιχηρά: Ανατόλιος ο Στουδίτης, Λέων 6^{ος} ο Σοφός, Κασσιανή. Στιχηράριο (μουσικό βιβλίο)
- Τυπικά: Λεπτομερής περιγραφή του τρόπου εκτέλεσης των Ακολουθιών και των συνοδευτικών ψαλμάτων. Ολοκλήρωση τον 6^ο αι. Μοναστικό – Ασματικό.

Αγ. Ιωάννης ο Δαμασκηνός (Yūhannā ibn Mansur ibn Sarjun, 675 – 749)

Αν και ήταν χριστιανός, όπως και ο πατέρας του πριν από αυτόν, διετέλεσε υπουργός Οικονομικών στους Ομεγιάδες χαλίφηδες της Δαμασκού.

Είχε λάβει ανώτερη ελληνική εκπαίδευση και αναδείχθηκε ως ένας πολύ σημαντικός θεολόγος. Είναι ένας από τους Πατέρες της Ορθόδοξης Εκκλησίας και είναι γνωστός για την ισχυρή υπεράσπιση των εικόνων.

Μόνασε στη Μονή του Αγίου Σάββα, κοντά στην Ιερουσαλήμ.

Η παράδοση του αποδίδει το σύστημα της Οκτωήχου, όπως και την εφεύρεση της σημειογραφίας και τη σύνθεση πολλών από τα παλαιότερα μελισματικά έργα.

Σημειογραφική περίοδος: Από τα μέσα του 10^{ου} αι. μέχρι σήμερα

Η ανάπτυξη της βυζαντινής μελοποιίας είναι παράλληλη με την εξέλιξη της βυζαντινής σημειογραφίας.

Έχουν στενή εξάρτηση, και ο στόχος της μιας επηρεάζει θετικά την άλλη.

Η σημειογραφία ή σημαδογραφία ή παρασημαντική είναι αποκύημα του βυζαντινού πνεύματος και πολιτισμού και είναι ένα σοφό σύστημα, στην κυριολεξία ένα ηχητικό αλφάβητο, απότοκο του ελληνικού αλφαβήτου των γραμμάτων, για την τέλεια έκφραση της μονοφωνικής μουσικής.

Αριστοφάνης ο Βυζάντιος, Αλεξάνδρεια, 2^{ος} π.Χ. αι.

Σημειογραφικές περίοδοι

- α) Πρώιμη βυζαντινή σημειογραφία (μέσα 10^{ου} αι. - 1177)
- β) Μέση πλήρης σημειογραφία (1177 - 1670)
- γ) Μεταβυζαντινή εξηγητική σημειογραφία (1670 – 1814)
- δ) Αναλυτική σημειογραφία και Νέα Μέθοδος (1814 - σήμερα)

- Η εποχή της Καλοφωνίας (13^{ος} – 14^{ος} αι.)
- Η άλωση του 1453. Τάση συντήρησης.
- Άνθηση στο β' μισό του 17^{ου} αι.
- Στασιμότητα ανάμεσα στα 1720 και 1770
- Ανασύνταξη και ακμή κατά το β' ήμισυ του 1η αι.
- 1820: το πρώτο τυπωμένο βιβλίο με Ψαλτική

«Παλαιολόγεια Αναγέννηση – «Εποχή των μεγάλων Μαϊστόρων». Τα «Μαθήματα» και οι «Αναγραμματισμοί».

Η βυζαντινή υμνογραφία ολοκληρώθηκε κατά τον 11^ο αι.

Κατόπιν, λίγες μεταγενέστερες προσθήκες για την κάλυψη νέων λειτουργικών απαιτήσεων και πάντα βασισμένες σε υπάρχουσες ποιητικές μορφές.

Ήδη από τον 8ο αι., το έργο του υμνογράφου είχε αρχίσει να θεωρείται ξεχωριστό από αυτό του μελωδού.

Σημειογραφία από το 950 μ.Χ.

Ο αριθμός των σωζόμενων μουσικών χειρογράφων (10ος έως 19ος αι.) είναι περίπου 8.000 (περίπου 3.500.000 σελίδες).

Το πρώτο έντυπο βιβλίο ΒΜ (1820).

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα έχουν εκδοθεί 320 βιβλία με βυζαντινή μουσική.

Η εποχή της Καλοφωνίας (13^{ος} – 14^{ος} αι.) - Ars Nova

Εμφανίζεται με την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης μετά τη λατινική κατοχή του Βυζαντίου (1204–1261 μ.Χ.) κατά τη βασιλεία του Ανδρόνικου Β΄ (1282–1328) και έφτασε στην τελική της μορφή στο πρώτο μισό του 14^{ου}.

Ονομάστηκε η Εποχή των Μεγάλων Μαϊστόρων [Maistor, Magistrorum]. Έκρηξη δημιουργικότητας στα γράμματα και τις τέχνες. «Τελευταία Βυζαντινή Αναγέννηση» (Runciman).

Επέβαλε μια νέα τάση μελωδικής σύνθεσης στις προϋπάρχουσες μορφές και όρισε νέες τεχνικές σύνθεσης όπου κυριαρχούσε το καλλωπιστικό στοιχείο, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την επιμήκυνση αυτών των έργων.

Τρία αφοριστικά στοιχεία της Καλοφωνίας:

1. Εκτενέστερο και ευφραδέστερο μέλος
2. Οι αναγραμματισμοί (η ανακατάστρωση) του ποιητικού κειμένου
3. Τα κρατήματα

Τύπος κωδίκων: *Παπαδική, Μαθηματάριον*

Η κυρίαρχη φυσιογνωμία της εποχής είναι ο Ιωάννης Παπαδόπουλος Κουκουζέλης, ο Μαΐιστορ (1270-1340), μέγας ψάλτης, δάσκαλος και μελοποιός.

Ο Κουκουζέλης φαίνεται να είχε διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην κωδικοποίηση της Παπαδικής πριν από το 1336..

Κουκουζέλης, Ξένος Κορώνης, Πατριάρχης Ιωάννης ο Γλυκός και Νικηφόρος Ηθικός οι κορυφαίοι συνθέτες της εποχής.

Άλλοι εκατό περίπου σημαντικοί μελουργοί κατά την ίδια περίοδο, όπως οι Παναρέτος, Κοντοπετρής, Γεράσιμος Χαλκιόπουλος, Ιωάννης Λάσκαρης, Γρηγόριος Μπούνης Αλυάτης, Μανουήλ Χρυσάφης, και Ιωάννης Κλαδάς.

Συγγραφές

«Αγιοπολίτης» (12^{ος} αι.)

Γαβριήλ Ιερομόναχος (αρχές 15^{ος} αι.)

Μανουήλ Δούκας Χρυσάφης «Λαμπαδάριος του βασιλικού κλήρου»
(Ακμή περ. 1440 - 1465)

Μικρές συγγραφές παραδίδουν ο Βλεμμύδης και ο Λάσκαρης και βέβαια η αρχαία αρμονική διδάσκεται παράλληλα για την κοσμική μουσική μέχρι τον 15^ο αι.

Από τα συγγράμματα διαφαίνεται το υψηλό επίπεδο που έχει ήδη κατακτήσει η Τέχνη και την εξειδίκευση των συζητήσεων σε λεπτά θέματα σημειογραφίας, μορφολογίας και αισθητικής.

Η θέση της Ψαλτικής στο Βυζάντιο

Η Ψαλτική υποστηρίζεται σταθερά από το παλάτι.

Για όλη τη βυζαντινή εποχή μετά τον Ιουστινιανό ο οποίος ορίζει με νόμο τον αριθμό των Ψαλτών.

Οι λατρευτικές πρακτικές εξακτινώνονται σε άλλα ελληνικά - και αργότερα και σλαβικά - κέντρα.

Η τέχνη της Ψαλτικής συναντάται σε νομικά κείμενα, όπως Ιεροί Κανόνες, Πρακτικά Συνόδων και ερμηνευτές Κανόνων.

Κατονομάζεται περίπου μια δωδεκάδα οφικίων που αφορούν την ψαλτική και τους Ψάλτες, όπως Πρωτοψάλτης, Λαμπαδάριος, Δομέστικος, Κανονάρχος κ.ά. καθένα από τα οποία διέθετε έναν ενδυματολογικό κώδικα που φαίνεται να έχει αλλάξει λίγο κατά τη διάρκεια των αιώνων.

Προβλέπεται διανομή ρόλων, όπως του μονοφωνάρη – μονωδού, του χοράρχη, των ισοκρατών ή βαστακτών και των ψαλτών.

Ο αυτοκράτορας συχνά συμμετείχε ενεργά σε ιερές Ακολουθίες διευθύνοντας τον χορό των ψαλτών.

Αυτοκράτορες υμνογράφοι:

- Ιουστινιανός (6^{ος} αι.) με το Τροπάριο «Ο Μονογενής Υιός»,
- Λέων ο ΣΤ΄ (9^{ος} αι.) ποιητής των Εωθινών,
- Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος (10^{ος} αι.), ποιητής των 15 σύλλαβων Εξαποστειλαρίων
- Θεόδωρος Λάσκαρης (13^{ος} αι.), ποιητής του Μεγάλου Παρακλητικού Κανόνας.

Η μεταβατική περίοδος (1453-1669) [ή τέλη 17^{ου} αι.]

Η πτώση του Βυζαντίου σημείο καμπής στην ιστορία της Βορειοανατολικής Μεσογείου.

Το κύριο κέντρο της μεταβυζαντινής μουσικής ήταν η Κωνσταντινούπολη, η οποία παρέμεινε το θρησκευτικό κέντρο της Ορθοδοξίας.

Άλλα κέντρα:

Θεσσαλονίκη, Άγιον Όρος, Κρήτη, Σμύρνη, Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, Ραιδεστός, Φιλιππούπολη, Χίος και Μετέωρα.

Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης, ο Μανουήλ Χρυσάφης ο Λαμπαδάριος εργάστηκε στο Βελιγράδι, στον Μυστρά και στην Κρήτη.

Ο Γρηγόριος Μπούνης Αλυάτης, ο Πρωτοψάλτης της Αγίας Σοφίας στα 1453, άφησε πίσω του ένα σύνολο έργων που περιλάμβανε συνθέσεις, χειρόγραφα και μικρό θεωρητικό.

Αντιγραφή χειρογράφων και μικρότερη παραγωγή νέων έργων.

Η Κρήτη, η οποία παρέμεινε υπό την ενετική κυριαρχία έως ότου, επίσης, καταλήφθηκε από τους Τούρκους το 1669, απολάμβανε ένα είδος μουσικής άνθισης, παράλληλα με την ανάπτυξη στη λογοτεχνία, τη ζωγραφική και την αρχιτεκτονική.

Αξιομνημόνευτοι Κρήτες μελουργοί της περιόδου:

Ακάκιος Χαλκιόπουλος

Ιωάννης Πλουσιαδινός

Βενέδικτος Επισκοπούλος

Δημήτριος Νταμίας.

Οι δύο πρώτοι άφησαν και θεωρητικό έργο.

Προς το τέλος του 16ου αιώνα, ο Πρωτοψάλτης και Οικουμενικός Πατριάρχης Θεοφάνης Καρύκης, έγραψε το πρώτο επώνυμο Αργό Ειρμολόγιο.

Η Μονή της Πούτνας (Ιάσιο) άνθισε κατά τη διάρκεια του 16ου αιώνα στη Μολδαβία ως κέντρο αντιγραφής της βυζαντινής μουσικής.

Άνθηση στο β΄ μισό του 17^{ου} αι.

Οι πιο επιφανείς συνθέτες του 17ου αιώνα:

- Ο Ιωάσαφ ο Νέος Κουκουζέλης, ο οποίος συνέθεσε επίσης Αργό Ειρμολόγιο.
- Ο Μελχισεδέκ, Επίσκοπος Ραιδεστού, ο οποίος συνέθεσε την πρώτη γνωστή αργή Δοξολογία
- Ο Γεώργιος Ραιδεστινός, δάσκαλος του Παναγιώτη Χρυσάφη.

Η πολιτική ηρεμία των μέσων του 17^{ου} – αρχών 18^{ου} αι. αντανakλάται στην Ψαλτική με νέες τάσεις στη σημειογραφία, νέες φόρμες, νέες μελοποιήσεις, θεωρητικό διάλογο.

- Ο Παναγιώτης Χρυσάφης ο Νέος «καλλωπίζει» παλαιότερο Στιχηράριο,
- Ο Γερμανός Νέων Πατρών μελοποιεί δικό του Στιχηράριο
- Ο Μπαλάσης ιερέυς που μελοποιεί Ειρμολόγιο
- Ο Πέτρος Μπερεκέτης που καθιερώνει το είδος των καλοφωνικών Ειρμών δημιουργούν μια μεταβυζαντινή κορυφή στην ψαλτική.

Παναγιώτης Χαλάτζογλου συγγράφει την πρώτη συγκριτική μελέτη ήχων – μακαμιών.

Οι Κοσμάς Μακεδών, Δαμιανός Βατοπεδινός και μερικές δεκάδες άλλοι συμπληρώνουν την προηγούμενη τετρανδρία.

Το Κρατηματάριο ολοκληρώνεται ως αυτόνομος κώδικας με πάνω από 120 επώνυμες συνθέσεις. Έχουμε επίσης μια τάση για «συντμήσεις» βυζαντινών εκτενών μελών.

Επίσης από την ίδια εποχή διαθέτουμε κώδικες με Ψαλτική σε πεντάγραμμο που αποδεικνύουν ακριβώς τον στενογραφικό χαρακτήρα της Παλαιάς Μεθόδου.

Η μεγάλη σημειογραφική αλλαγή αυτής της εποχής είναι η έναρξη των «Εξηγήσεων». Ο όρος σημαίνει την προοδευτική ανάλυση της στενογραφίας.

Η σειρά ανοίγει με το Μπαλάση ιερέα και τον Αθανάσιο πατριάρχη και κλείνει με την πλήρη εξήγηση όλων των θέσεων στη Νέα Μέθοδο των αρχών του 19^{ου} αι.

Πενήντα περίπου «εξηγητές» συμβάλλουν σ' αυτό το έργο που βγάζει την Ψαλτική από τα συντεχνιακά όρια της δύσκολης διδασκαλίας και την κάνει προσιτή σε όλο και διευρυνόμενο κύκλο μαθητών.

Στασιμότητα ανάμεσα στα 1720 και 1770

... που προετοιμάζει τη νέα ακμή του τέλους του 18^{ου} αι.

Σ' αυτή τη φάση ξεχωρίζουν ο Κύριλλος Μαρμαρινός επίσκοπος Γάνου και Χώρας, ο οποίος γύρω στα 1740 παραδίδει πλην άλλων μια σημαντική θεωρητική συγγραφή, ο Ιωάννης Πρωτοψάλτης που συνεχίζει τις εξηγήσεις και ο Δανιήλ Πρωτοψάλτης με πλούσιο συνθετικό τάλαντο.

Η αντιγραφική επίσης δραστηριότητα ακμάζει.

Ανασύνταξη και ακμή κατά το β' ήμισυ του 1η αι.

Πέτρος Λαμπαδάριος Πελοποννήσιος (1740-1778):

Πλούσιο συνθετικό, κωδικογραφικό και εξηγητικό έργο.

Επίσης, σημαντικός συνθέτης κοσμικής μουσικής (ταμπούρ και νεί).

Το μεγαλύτερο μέρος του σημερινού ρεπερτορίου βασίζεται στον Πέτρο.

Άλλες σημαντικές μορφές της εποχής:

Παναγιώτης Χαλάτζογλου Πρωτοψάλτης (+1748)

Ιωάννης Τραπεζούντιος Πρωτοψάλτης (+1770)

Ιάκωβος Πρωτοψάλτης (+1800)

Πέτρος Βυζάντιος Πρωτοψάλτης (1770-1808)

Γεώργιος ο Κρης (+1815).

Απόστολος Κώνστας ο Χίος (β΄ ήμισυ 18^{ου} αι. - 1840;)

Ο πολυγραφότερος Έλληνας κωδικογράφος με πάνω από 120 αυτόγραφους κώδικες.

Έχει πλούσιο εξηγητικό και συνθετικό έργο στη λίγο πριν τη Νέα Μέθοδο γραφή.

Ήταν μαθητής του Πέτρου Βυζάντιου και συμμαθητής του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου.

Είναι ο συγγραφέας του πρώτου πλήρους και συστηματικού θεωρητικού Ψαλτικής κατά την Παλαιά Μέθοδο που το επιγράφει «Τεχνολογία και των πληρέστερων συλλογών Δεινών Θέσεων, ενός είδους λεξικού δύσκολων στενογραφικών μουσικών φράσεων.

Ως τελευταίος θεωρητικό της παλαιάς Μεθόδου που γνωρίζει και τη Νέα αποτελεί τον συνδετικό κρίκο αφού γράφει ακριβώς πάνω στην αλλαγή.

Πατριαρχικές Μουσικές Σχολές

Στον τομέα της διδασκαλίας πρωτοστατεί το Πατριαρχείο με την ίδρυση μουσικών Πατριαρχικών Σχολών στις οποίες εκπαιδεύονται οι υποψήφιοι Ψάλτες.

Από το 1727 διαθέτουμε συστατικό έγγραφο για την Α΄ Πατριαρχική Σχολή.

Μια συστατική επιστολή σύστασης προς το πρώτο από αυτά τα σχολεία σώζεται από το 1727, ενώ η τεκμηρίωση μισθοδοσίας μας πληροφορεί ότι ο Πρωτοψάλτης Ιωάννης Τραπεζούντιος δίδαξε στο σχολείο για πολλά χρόνια.

Το 1776 ιδρύθηκε η Β΄ Πατριαρχική Σχολή η οποία συνδέεται με την όλη άνθιση της εποχής με πρώτο δάσκαλο τον Δανιήλ Πρωτοψάλτη και αργότερα τον Πέτρο Λαμπαδάριο και τον Ιάκωβο.

Πολλοί από τους διάσημους μουσικούς αυτής της εποχής αναφέρονται ως μαθητές αυτής της Σχολής μεταξύ των οποίων και οι Τρεις Διδάσκαλοι οι οποίοι το 1814 ιδρύουν την Γ΄ Πατριαρχική Σχολή για να εγκαινιάσουν τη διδασκαλία της Νέας Μεθόδου.

Η Νέα Μέθοδος και η Μεταρύθμιση του 1814

Καθιέρωση της Νέας Μεθόδου θεωρίας και σημειογραφίας και της διδασκαλίας μετά το 1814 από τους λεγόμενους «τρεις δασκάλους»:

Χρυσάνθος Μαδύτου, Αρχιεπίσκοπος Δυρραχίου (1770 - 1846)

Χουρμούζιος Χαρτοφυλάξ (1770 -1840)

Γρηγόριος Λεβίτης (; - 1821)

Το πρώτο τυπωμένο βιβλίο ΒΜ: «*Δοξαστάταριον* Πέτρου Πελοποννησίου», Βουκουρέστι 1820.

«Θεωρητικόν μέγα της μουσικής» Χρυσάνθου, Τεργέστη 1832.

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα εκδόθηκαν 320 βιβλία με βυζαντινή μουσική. Αρκετά από αυτά περιέχουν μουσική θεωρία και άλλα κοσμική μουσική.

Οι εξηγήσεις του Χουρμουζίου και του Γρηγορίου από την Παλαιά, στην Νέα Μέθοδο.

Πατριαρχική Μουσική Επιτροπή το 1881-1883

Οι απόψεις που εξέφρασε η Πατριαρχική Επιτροπή διέπουν μέχρι σήμερα τη διδασκαλία της βυζαντινής μουσικής.

Κωνσταντίνος Ψάχος (1866-1949)

Εκλήθη από την Κωνσταντινούπολη στην Αθήνα, όπου εισήγαγε τη διδασκαλία της βυζαντινής μουσικής στο Ωδείο Αθηνών από το 1903.

Στα τέλη του 19ου αιώνα, η γέννηση της βυζαντινής μουσικολογίας.

Φόρμιγξ

Περιοδικό που περιείχε μεγάλο αριθμό άρθρων Ελλήνων μουσικών και μουσικολόγων από όλο τον κόσμο.

Οι πρώτοι μη Έλληνες μουσικολόγοι που ασχολήθηκαν με τη βυζαντινή μουσική.

Κ. Ψάχος, Σ. Καράς, Γρ. Θ. Στάθης

Σίμων Καράς (1903-1999)

Carsten Höeg, H. J. W. Tillyard, Egon Wellesz ίδρυσαν το *Monumenta Musicae Byzantinae* (MMB) στην Κοπεγχάγη το 1931, με σκοπό την έρευνα κυρίως της μουσικής της βυζαντινής περιόδου.

Γρηγόρης Θ. Στάθης (1939)

Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας (1970)

Η έκδοση των αναλυτικών καταλόγων χειρογράφων ΒΜ.

Μανώλης Χατζηγιακουμής, Λυκούργος Αγγελόπουλος, Κωνσταντίνος Φλώρος, J. Raasted.

Η Βυζαντινή Μουσικολογία στην Ελλάδα και το εξωτερικό:

Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Κέρκυρα, Βουκουρέστι, Balamad (Λίβανος), Holly Cross (Βοστώνη)...

Ε'. ΕΩΘΙΝΟΝ, Κατά Λουκᾶν (ΚΔ'. 12-35).

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὁ Πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ παρακύψας βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα· καὶ ἀπῆλθε, πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός. Καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην ἀπέχουσαν σταδίου ἐξήκοντα ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, ἧ ὄνομα Ἐμμαούς· καὶ αὐτοὶ ὠμίλουν πρὸς ἀλλήλους περὶ πάντων τῶν συμβεβηκότων τούτων. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς καὶ συζητεῖν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς· οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτόν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς· τίνες οἱ λόγοι οὗτοι οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εἷς, ᾧ ὄνομα Κλεόπας, εἶπε πρὸς αὐτόν· σὺ μόνος παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἔγνωσ τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ποῖα; Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ· ὅπως τε παρέδωκαν αὐτόν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες ἡμῶν εἰς κρίμα θανάτου, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν; ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ. Ἀλλὰ γε σὺν πᾶσι τούτοις τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον, ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγένετο. Ἀλλὰ καὶ γυναῖκες τινες ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν ἡμᾶς, γενόμεναι ὀρθριαὶ ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ μὴ εὐροῦσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἦλθον λέγουσαι καὶ ὀπτασίαν ἀγγέλων ἑωρακέσαι, οἱ λέγουσιν αὐτόν ζῆν. Καὶ ἀπῆλθόν τινες τῶν σὺν ἡμῖν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ εὔρον οὕτω καθὼς καὶ αἱ γυναῖκες εἶπον· αὐτόν δὲ οὐκ εἶδον. Καὶ αὐτὸς εἶπε πρὸς αὐτούς· Ὡ ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐλάλησαν οἱ Προφῆται. Οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ; Καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Μωσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν, διηρμήνευεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς Γραφαῖς τὰ περὶ ἑαυτοῦ.

Καὶ ἤγγισαν εἰς τὴν κώμην οὗ ἔπορευόντο, καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρωτέρω πορεύεσθαι. Καὶ παρεβιάσαντο αὐτὸν λέγοντες· μεῖνον μεθ' ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἐσπέραν ἐστὶ καὶ κέκλικεν ἡ ἡμέρα. Καὶ εἰσῆλθε τοῦ μεῖναι σὺν αὐτοῖς. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι αὐτὸν μετ' αὐτῶν, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε, καὶ κλάσας ἐπέδίδου αὐτοῖς. Αὐτῶν δὲ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν. Καὶ εἶπον πρὸς ἀλλήλους· οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς Γραφάς; Καὶ ἀναστάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ εὔρον συνηθροισμένους τοὺς ἕνδεκα καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς, λέγοντας, ὅτι ἠγέρθη ὁ Κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι. Καὶ αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου.

Εὐθινό Λέωντος ΣΤ' (9^{ος} αι.)

Ὡ τῶν σοφῶν σου κριμάτων Χριστέ! πῶς Πέτρῳ μὲν τοῖς ὀθονίοις μόνοις, ἔδωκας ἐννοῆσαί σου τὴν Ἀνάστασιν, Λουκᾶ δὲ καὶ Κλεόπα, συμπορευόμενος ὠμίλεις, καὶ ὁμιλῶν, οὐκ εὐθέως σεαυτὸν φανεροῖς; Διὸ καὶ ὀνειδίζη, ὡς μόνος παροικῶν ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ μὴ μετέχων τῶν, ἐν τέλει βουλευμάτων αὐτῆς. Ἄλλ' ὁ πάντα πρὸς τὸ τοῦ πλάσματος συμφέρον οἰκονομῶν, καὶ τὰς περὶ σοῦ προφητείας ἀνέπτυσας, καὶ ἐν τῷ εὐλογεῖν τὸν ἄρτον, ἐγνώσθη αὐτοῖς, ὧν καὶ πρὸ τούτου αἱ καρδίαι, πρὸς γινῶσίν σου ἀνεφλέγοντο, οἷ καὶ τοῖς Μαθηταῖς συνηθροισμένοις, ἤδη τρανῶς ἐκήρυττόν σου τὴν Ἀνάστασιν, δι' ἧς ἐλέησον ἡμᾶς.

<https://www.youtube.com/watch?v=dJwpfltOLHM>

Εξαποστειλᾶριο Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου (10^{ος} αι.)

Ἡ ζωὴ καὶ ὁδὸς Χριστός, ἐκ νεκρῶν τῷ Κλεόπα καὶ τῷ Λουκᾶ συνώδευσεν, οἷς περ καὶ ἐπεγνώσθη, εἰς Ἐμμαοὺς κλῶν τὸν ἄρτον· ὧν ψυχὰι καὶ καρδίαι, καιόμεναι ἐτύγγανον, ὅτε τούτοις ἐλάλει ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ Γραφαῖς ἠρμήνευεν, ἃ ὑπέστη· μεθ' ὧν, ἠγέρθη, κράξωμεν, ὡφθη τε καὶ τῷ Πέτρῳ.

Λέων ο ΣΤ΄ (9^{ος} αι.)
Ψηφιδωτή παράσταση, Αγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως